

Η ΑΓΟΡΑ ΣΤΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ

από τους ομηρικούς
έως τους ρωμαϊκούς χρόνους

THE AGORA IN THE MEDITERRANEAN from Homeric to Roman times

ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΚΟΣ, 14-17 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 2011

INTERNATIONAL CONFERENCE
KOS, 14-17 APRIL 2011

Επιστημονική επιμέλεια
ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΓΙΑΝΝΙΚΟΥΡΗ

με τη χρηματοδότηση του
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΑΙΓΑΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2011

Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ ΤΩΝ ΑΚΡΩΝ (ΣΙΚΕΛΙΑΣ)*

PAOLO DANIELE SCIRPO

Κατά τη διάρκεια του 3ου αι. π.Χ., η Σικελία βρέθηκε ξανά στο κέντρο της πολιτικής σκηνής της Μεσογείου, όταν δύο νέοι αντίπαλοι, οι Καρχηδόνιοι και οι Ρωμαίοι, πολέμησαν στα εδάφη της για την κυριαρχία στη Δύση. Οι Ιταλιώτες και οι Σικελιώτες έζησαν την περίοδο αυτή τα τελευταία χρόνια της ελευθερίας τους, αν και στο παρασκήνιο, προσφέροντας την υποστήριξή τους εναλλάξ στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα.

Το κύκνειο άσμα του Δυτικού Ελληνισμού ήταν η μακρά βασιλεία του Ιέρωνος Β' (269-215 π.Χ.) στις Συρακούσες¹. Στο τέλος του Α' Καρχηδονικού Πολέμου (264-241 π.Χ.), η Ρώμη έγινε η εγγυήτρια δύναμη του συμμάχου της Ιέρωνος, ο οποίος την είχε βοηθήσει με στρατεύματα και εφόδια στον σκληρό αγώνα ενάντια στους Καρχηδόνιους. Με διάταγμα της Ρωμαϊκής Γερουσίας καθορίστηκαν οι Σικελιωτικές πόλεις που περιέρχονταν στον έλεγχο του Ιέρωνος².

Τοπογραφία και ιστορία του οικισμού

Μεταξύ αυτών, ήταν και οι Άκρες, «υπο-αποικία» των Συρακουσών στην αρχαϊκή περίοδο, που βρίσκεται κοντά στο σημερινό Palazzolo Acreide, στη νοτιοανατολική Σικελία, στην άκρη ενός μεγάλου λόφου στο οροπέδιο των Υβλαίων ορών και την πηγή του ποταμού Ανάπου³ (εικ. 1).

Η αποικία ιδρύθηκε από τους Κορίνθιους των Συρακουσών το 664 π.Χ. για τον καλύτερο έλεγχο της ενδοχώρας⁴. Οι φιλολογικές πηγές παραδίδουν ελάχιστες πληροφορίες για την ιστορία της πόλεως μετά την κτίση της⁵.

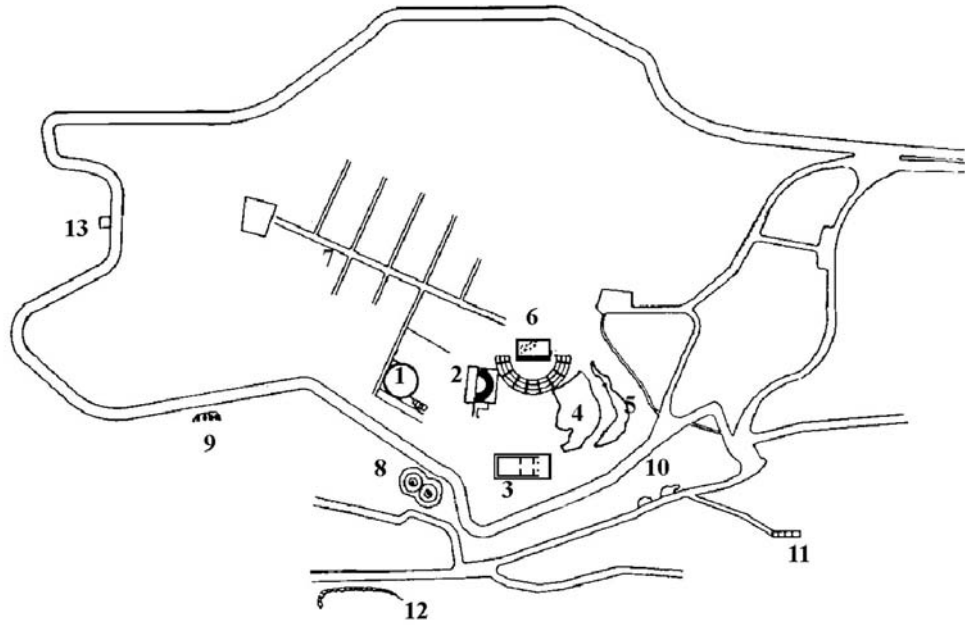
Στην ορεινή έκταση (*Acremonte*) πάνω στην οποία οικοδομήθηκε η πόλη σώζονται δημόσια ως επί το πλείστον οικοδομήματα διαφόρων εποχών, ο κεντρικός οδικός άξονας της ελληνοιστικής περιόδου, που ακολουθεί το προηγούμενο σχέδιο⁶ και δύο λατομεία με συνεχή χρήση από την ίδρυση της αποικίας έως την ύστερη αρχαιότητα. Στους πρόποδες δύο λοφίσκων ανατολικά της πόλεως αποκαλύφθηκαν δύο νεκροπόλεις, η αρχαϊκή-κλασική και η ελληνοιστική⁷.

* Θα ήθελα να ευχαριστήσω την Επιστημονική Επιτροπή του Συνεδρίου που μου έδωσε την ευκαιρία να επισκεφθώ την πανέμορφη Κώ, το Istituto di Studi Acrensi του Palazzolo Acreide και την Εφορεία Αρχαιοτήτων Συρακουσών για τη χορήγηση φωτογραφιών.

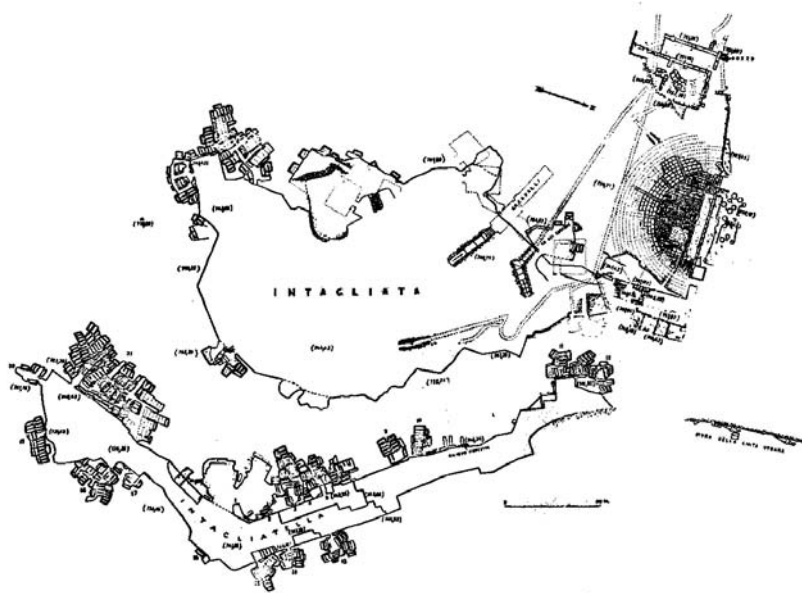
1. DE SENSI SESTITO 1977· DI STEFANO 2009.
2. BELL 1999.
3. SCHUBRING 1867· HÜLSEN 1893· TUSA 1958· ZIEGLER

1964· VOZA 1976· VOZA 1980α· COARELLI 1984· GUZZETTA 2002· SCIRPO 1996-2004· HANSEN - NIELSEN 2004, 189-190· SCIRPO 2005-2009 (υπό εκτύπωση).

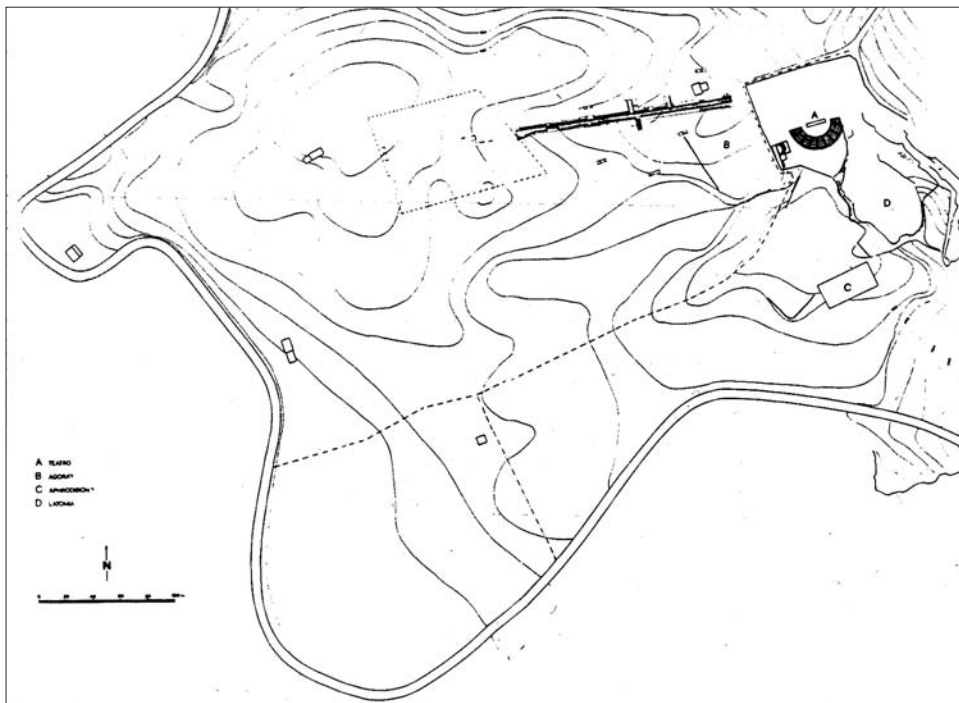
4. DI VITA 1956.
5. BERNABÒ BREA 1956· DI STEFANO 2006.
6. FISHER-HANSEN 1996, 335-336, εικ. 5.
7. SCIRPO 2004.

Εικ. 1. Ο αρχαιολογικός χώρος των Ακρών (Scirpo 2004, εικ. 6).

Εικ. 2. Η κάτοψη της ακρόπολης με τα κύρια δημόσια κτήρια (Bernabò Brea 1956, πίν. Β).

Εικ. 3. Η θέση της ελληνιστικής αγοράς (Voza - Lanza 1994, εικ. 49).

Ιστορία της έρευνας της αγοράς

Δυστυχώς, καμία ένδειξη για τη θέση της αρχαίας αγοράς δεν υπάρχει στις ήδη ελάχιστες πληροφορίες των φιλολογικών πηγών που σχετίζονται με την πόλη. Η γνώση μας για την ύπαρξή της βασίζεται αποκλειστικώς στα αρχαιολογικά δεδομένα που προέκυψαν από τις έρευνες τριών σημαντικών προσωπικοτήτων, διαφορετικών μεταξύ τους ως προς την καταγωγή, τη μόρφωση και την εμπειρία, αλλά συνδεδεμένων με την αγάπη για τις Ακρες.

Ο πρώτος ερευνητής ήτο ο βαρώνος Gabriele Judica, ο οποίος με την άδεια του Francesco Saverio Cavallari, τότε Εφόρου Αρχαιοτήτων των Συρακουσών, πραγματοποίησε με δικά του έξοδα ανασκαφές στη γύρω περιοχή του Palazzolo το διάστημα 1809-1817⁸. Με τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων των ανασκαφών του (1819), ο ευγενής Ακραιός βοήθησε πολύ την έρευνα, κυρίως με τη γνωστοποίηση αυτής της μικρής αποικίας στον ακαδημαϊκόν κόσμο⁹. Τα σπουδαιότερα κτήρια της πόλεως, όμως, ήλθαν στο φως λίγα χρόνια μετά: το βουλευτήριο (1821) και το θέατρο (1824). Παρόλα αυτά, δεν εντόπισε την αγορά και λόγω απουσίας στη μονογραφία του ενός τοπογραφικού διαγράμματος με τις ανασκαφικές τομές, χάθηκε η δυνατότητα επιβεβαίωσης των υποθέσεών του.

Η σημασία αυτών των δημοσίων μνημείων (και των υπολοίπων ανακαλύψεών του) επιβεβαιώθηκε οριστικώς από τον Luigi Bernabò Brea, τότε Εφόρου Αρχαιοτήτων της ανατολικής Σικελίας, που διοργάνω-

8. LOMBARDO 1998.

9. JUDICA 1819. JUDICA 1824.

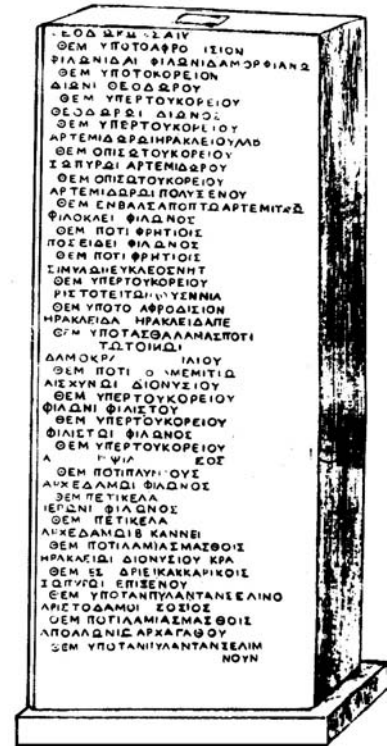
σε στο 1953 ανασκαφές στην αρχαία πόλη και δημοσίευσε (1956) την ακριβέστερη έως τώρα και πληρέστερη μονογραφία για τις Άκρες. Μετά από πολλά χρόνια (1986) εκδόθηκε η μελέτη του για το Αφροδίσιο που είχε εν τω μεταξύ έλθει στο φως το 1953, υπό τη διεύθυνση της Clelia Laviosa. Ο Bernabò Brea υπέθεσε ότι η αρχαία αγορά δεν πρέπει να απείχε πολύ από το Βουλευτήριο, τοποθετώντας την στην αμέσως δυτική περιοχή του κτηρίου (εικ. 2).

Άλλα στοιχεία προέκυψαν από τον τρίτο κύκλο ανασκαφών, που διενήργησαν οι πρώην Έφοροι Paola Pelagatti και Giuseppe Voza, από τα μέσα της δεκαετίας του '60 έως τις αρχές του '80, φέρνοντας στο φως μεγάλο τμήμα λιθόστρωτης πλατείας οδού (250 μ. περίπου), που χρονολογείται στην ελληνιστική περίοδο¹⁰. Λόγω ελλείψεως πόρων, ο Voza δεν πρόλαβε να συνεχίσει την ανασκαφή της μακρόστενης πλατείας που αποτελέσει τον βασικό άξονα της πόλεως, αλλά αρκέστηκε, στηριζόμενος μόνο στις αεροφωτογραφίες¹¹, να προαναγγείλει την ανακάλυψη της αγοράς, ενός πλακόστρωτου χώρου που πλαισιωνόταν από τουλάχιστον δύο στοές (εικ. 3).

Οι επιγραφικές πηγές

Το 1890, ο Kaibel δημοσίευσε επιγραφή¹², ελληνιστικής περιόδου, στην οποία, κατά τον Manganaro, κοινοποιείται η απόφαση που αφορά στην ενοίκιαση θέσεων πολισεως (θεμέλια) σε ιδιώτες πολίτες κατά τη διάρκεια τοπικής πανηγύρεως¹³. Ως τοπογραφική ένδειξη αναφέρονταν, πέραν των άλλων, τα κύρια ιερά των Ακρών¹⁴ (εικ. 4). Ανάμεσά τους, αυτό της Αφροδίτης, η λατρεία της οποίας με πιθανή προέλευση την Κόρινθο ήταν η σημαντικότερη, καθώς ο ιερέας της εμφανίζεται στις επιγραφές ως επώνυμος άρχοντας¹⁵. Οι ανασκαφές που διεξήχθησαν το 1953 από την Clelia Laviosa, υπό την καθοδήγηση του Bernabò Brea, στα κτήματα Carpino-Gallo οδήγησε όντως στην ανακάλυψη του Αφροδισίου της αρχαϊκής περιόδου. Η ταύτισή του επιβεβαιώθηκε από βωμίσκο με αφιέρωση στη θεά, που είχε βρεθεί παλαιότερα από τον βαρόνο Judica. Όπως προκύπτει στη δημοσίευσή του από τον Bernabò Brea, κατά τη διάρκεια των εργασιών κατασκευής του ναού έγινε μια μικρή αλλαγή κατευθύνσεως¹⁶, η οποία δείχνει ότι υπήρξε πιθανώς προηγούμενη φάση του, σύγχρονη με την ίδρυσιν της αποικίας.

Στην ίδια επιγραφή (IG XIV, 217), αναφέρεται επίσης η

Εικ. 4. Η επιγραφή IG, XIV, 217 (Judica 1819, πίν. V).

10. PELAGATTI 1966· VOZA 1971· VOZA 1973· VOZA 1980β· VOZA 1999, 129-139.
11. ADAMESTEANU 1964, 8-9, 61-62, εικ. 6-8.
12. IG, XIV, 217.
13. MANGANARO 1996-2004.
14. REICHERT SÜDBECK 2000, 30, 56, 73, 151, 311· SCIRPO

2005.

15. Τουλάχιστον έως τη μεταρρύθμιση του Τιμολέοντος, όταν ο αμφίπολος των Παιδων και της Άννας έγινε επώνυμος άρχων της πόλης. Βλ. PUGLIESE CARRATELLI 1951.
16. BERNABÒ BREA 1986, 15.

λατρεία της Κόρης, της κατεξοχήν θεάς των Σικελιωτών. Ο ναός της χρησιμοποιείται ως σημείο αναφοράς για πολλά *θεμέλια*. Ερείπια ενός Θεσμοφορίου, που χρονολογούνται στον 3ο αι. π.Χ., βρέθηκαν πρόσφατα (2006) κατά τη διάρκεια ανασκαφών της τοπικής Εφορείας των Συρακουσών στην περιοχή νότια του θεάτρου, κοντά στο ιερό της Αφροδίτης.

Αντίθετα, το ιερό της Αρτέμιδος που αναφέρεται στην επιγραφή δεν έχει ακόμη εντοπιστεί, λόγω των πενιχρών ενδείξεων¹⁷, αλλά δεν θα απείχε πολύ από τα προηγούμενα. Με βάση τη συγκεκριμένη ορογραφία της θέσεως, γεμάτη από φυσικές σπηλιές και φαράγγια, και έχοντας υπόψη το γνωστό παράδειγμα του Αρτεμισίου στην περιοχή Scala Greca στις Συρακούσες, φαίνεται πλέον πιθανή η θρησκευτική δραστηριότητα σε σπήλαιο αφιερωμένο σε θεότητα χθόνιου χαρακτήρα, όπως ήταν η Άρτεμις. Αδιευκρίνιστη παραμένει, ωστόσο, η ταύτισή του, διότι πέρα από την υπόθεση του Polacco που ανεγνώρισε ως άντρο το μικρό σπήλαιο ΒΑ του Αφροδισίου, όπου κατά την άποψή του ελάμβαναν χώραν τα μυστήρια της θεάς¹⁸, υπάρχουν πολλά άλλα στη βόρεια πλευρά του Acremonte¹⁹.

Ανεξαρτήτως από τη χρονολογήσή τους, αυτά τα ιερά, πιθανώς κοντινά μεταξύ τους, βρίσκονταν στην κυρίως ακρόπολη, σε μια περιοχή χωρισμένη από τον υπόλοιπο πολεοδομικό ιστό με τις νησίδες, όπου υπήρχαν οι ιδιωτικές κατοικίες. Παρουσιάζεται δηλαδή παρόμοια εικόνα με την «αγορά των θεών» που διετύπωναν ο Martin²⁰ και ο Picard²¹ (*ομήγυρις*), η καθιέρωσις της οποίας, όπως ήδη είχε παρατηρήσει ο Pugliese Carratelli²², αντιπροσώπευε πιθανώς σημαντική στιγμή στη γέννηση της αποικίας. Ως επίρρωση αυτής της ερμηνείας θα πρέπει να αναφέρουμε τα δύο γλυπτά αρχαϊκής εποχής που βρέθηκαν στις αρχές του περασμένου αιώνα²³ (εικ. 5-6) καθώς και τους βωμούς (αρχαϊκής και ελληνιστικής εποχής) που έφερε στο φως ο Judica, οι οποίοι, αν και

Εικ. 5. Το άγαλμα καδιστής ανδρικής μορφής (Bernabò Brea 1956, πίν. XXIX.1).

Εικ. 6. Το άγαλμα καδιστής γυναικείας μορφής (Bernabò Brea 1956, πίν. XXVIII.1).

17. Μοναδική ένδειξη είναι η ανακάλυψη ενός αναγλύφου από τον Orsi που απεικονίζει τον Απόλλωνα και την Αρτέμιδα (μάλλον) ή τη Δήμητρα. Το ανάγλυφο που βρέθηκε στη νότια πλευρά του λόφου, κοντά στο λεγόμενο Σπήλαιο Senebardo, χρονολογείται στον 3ο αι. π.Χ. από τον Arias. Βλ. ORSI 1920· ARIAS 1935· BERNABÒ BREA 1956, 146-147, πίν. XXX,1.

18. POLACCO 1992, 189.

19. SCIRPO 2005, σημ. 25.

20. MARTIN 1951, 164-201.

21. PICARD 1951, 132.

22. PUGLIESE CARRATELLI 1977, 18.

23. ORSI 1897, 309· ARIAS 1937, 134.

ανεπίγραφοι, επιβεβαιώνουν την ιερότητα του χώρου (εικ. 7-8). Το 1983, επιπλέον, κατά τη διάρκεια της χωρογράφησης του ναού, βρέθηκε μικρό απόσπασμα πήλινου ανδρικού αγάλματος μεγάλου μεγέθους, το οποίο ο Bernabò Brea χρονολόγησε στο β' μισό του 6ου αι. π.Χ.²⁴

Οι αγορανόμοι

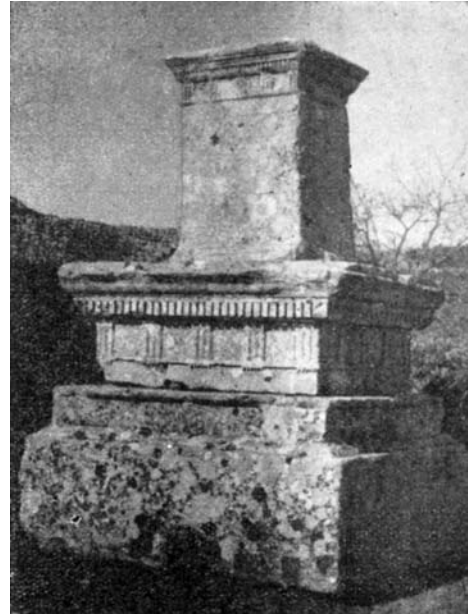
Η ύπαρξη της αγοράς (τουλάχιστον εκείνης της ελληνιστικής περιόδου) τεκμηριώνεται επίσης από τρεις επιγραφές²⁵, στις οποίες αναφέρεται ο θεσμός του «αγορανόμου» και από μία αναθηματική επιγραφή με την αφιέρωση στον «Αγοραίο (ή Ακραίο) Δία»²⁶.

Αν και διαδεδομένος σε όλον τον ελληνικό κόσμο, ο θεσμός του αγορανόμου δεν είχε παντού κοινά χαρακτηριστικά. Διαφορές καταγράφηκαν ως προς τον αριθμό των κατόχων του και την πραγματική λειτουργία του (οι αγορανόμοι ήταν σε ορισμένους τόπους υπεύθυνοι για τις εμπορικές ανταλλαγές, συχνά ελεγκτές βαρών και μέτρων και σπανίως συμβολαιογράφοι).

Στις Άκρες, για παράδειγμα, εμφανίζονται δύο αγορανόμοι σε τρεις επιγραφές, που χρονολογούνται από τα τέλη του 3ου έως τον 2ο αι. π.Χ., οι οποίοι ήταν αφιερωμένοι στην Αφροδίτη. Η αφιέρωση στη συγκεκριμένη θεά, όπως αναρωτήθηκε πρόσφατα η Wallensten²⁷, δεν γνωρίζουμε αν είχε σχέση με το γεγονός ότι ήταν η πολιούχος θεά ή για κάποια άλλη ιδιότητά της.

Ο Αγοραίος Ζεύς

Η λατρεία του Αγοραίου Διός²⁷ συνδεόταν με την προστασία της συνέλευσης των πολιτών και τη νόμιμη λειτουργία του πολιτεύματος, στο πλαίσιο της ισονομίας που προστάτευε την πόλη από τους κινδύνους της τυραννίδος και της στάσεως²⁸. Γενικώς, ο Ζεύς είχε κεντρικό ρόλο στη θρησκευτική πολιτική του Ιέρωνος Β' σε όλες τις πόλεις του βασιλείου³⁰ –στις Συρακούσες, για παράδειγμα, έκτισε ναό του Ολυμπίου Διός στην αγορά³¹.

Εικ. 7. Τετραγωνικοί βωμοί (Bernabò Brea 1956, πίν. XXVII.3).

Εικ. 8. Ο κυκλικός βωμός (Bernabò Brea 1956, πίν. XXVII.7).

24. BERNABÒ BREA 1986, 33, εικ. 47.

25. IG, XIV, 209, 211, 212.

26. IG, XIV, 203.

27. WALLENSTEN 2003, 31, σημ. 151.

28. FARNELL 1896, 58-59.

29. MARTIN 1951, 176-178.

30. GERMANÀ BOZZA - SCIRPO 2007 (υπό έκδοση). SCIRPO 2012 (υπό έκδοση).

31. Διοδ. 16, 83, 2. Κικ. In Verrem 2, 4, 53. Είναι σαφές ότι η λατρεία του Διός ήταν αφενός η επίσημη λατρεία και το ενο-

Στις Άκρες βρέθηκαν δύο επιγραφές, αμφότερες ελληνιστικής περιόδου, που μαρτυρούν αυτή τη λατρεία: η πρώτη είναι η ήδη γνωστή βάση που ο Schubring είδε στην ιδιωτική συλλογή του βαρώνου Judica και συμπλήρωσε τη θείκη επίκληση ως «Αγοραίο»³², ενώ λίγα χρόνια αργότερα ο Wilamowitz τη συμπλήρωσε ως «Ακραίο»³³. Ο Pugliese Carratelli αναφέροντας και τις δύο προτάσεις δεν πήρε θέση, διότι εν τω μεταξύ η βάση είχε χαθεί³⁴. Πρόσφατα, ο Vonderstein επέλεξε, κατά την άποψή μου ορθά, την αρχική ανάγνωση του Schubring, υποστηρίζοντας ότι αυτή η λατρεία είχε περισσότερη διάδοση³⁵. Στη λατρεία αυτή θα μπορούσε κανείς να αποδώσει το ιερό στη βόρεια πλευρά της αγοράς που αποκαλύφθηκε από τον Voza.

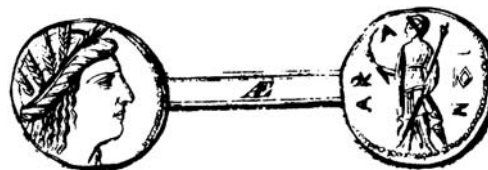
Μία δεύτερη επιγραφική μαρτυρία για τον Δία έχουμε στο λεγόμενο «χρησμό της Τετραλέας», που χρονολογείται στον 2ο αι. π.Χ. από τον Manganaro³⁶.

Η δημιουργία της πόλεως και η εξέλιξη της αγοράς

Φαίνεται ότι υπάρχουν λείψανα δύο αγορών στις Άκρες: η πρώτη («των Θεών») ίσως σύγχρονη με την ίδρυση της μικρής αποικίας πάνω στην ακρόπολη, και η δεύτερη, προφανώς αποτέλεσμα της πολεοδομικής ανανέωσης που προώθησε ο Ιέρων Β΄ κατά το 3ο αι. π.Χ. στο κέντρο του Acremonte.

Σε πρόσφατο συνέδριο που διεξήχθη στο Lecce συζητήθηκε έντονα το θέμα της «υπο-αποικίας», περί του ορθού ορισμού και της δημιουργίας της³⁷. Έγινε συχνή αναφορά στις Άκρες, ως τυπικό παράδειγμα μιας «υπο-αποικίας», που δεν είχε οικιστή και ως εκ τούτου ήταν εξαρτημένη πολιτικά από τις Συρακούσες. Η μικρή αυτή κοινότητα έφθασε στο τελικό στάδιο της εξέλιξής της, στη δημιουργία δηλαδή ανεξάρτητης πόλης, μόνο κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο (ή ίσως στα πρώτα χρόνια της Ρωμαϊκρατίας), γεγονός που υποστηρίζεται από την κοπή νομισμάτων με το εθνικό της (Ακραίων)³⁸ (εικ. 9).

Η έλλειψη οικιστού στην αρχαϊκή περίοδο, όμως, δεν σημαίνει αναγκαστικά απουσία αγοράς. Πιστεύω ότι οι πρώτοι άποικοι εκ Συρακουσών θεμελίωσαν αμέσως στην ακρόπολη την αγορά των θεών (consensus deorum) και υπό το φιλικό βλέμμα της Αφροδίτης πάλεψαν σκληρά για την ακμή της μικρής τους κοινότητας, πιστοί στο θέλημα της μητροπόλεως. Αυτή η «αγορά των θεών» θα αποτέλεσε τον άξονα γύρω από τον οποίο δημιουργήθηκε η πολιτική συνείδηση των Ακραίων που είδαν στο πρόσωπο του Ιέρωνος Β΄ τον χαμένο οικιστή της πόλης³⁹.

Εικ. 9. Το νόμισμα των Ακρών (Judica 1819, πίν. I.1).

ποητικό στοιχείο του βασιλείου, αλλά χρησιμοποιήθηκε αφετέρου και ως εργαλείο προπαγάνδας για τη στήριξη της νομιμότητας της βασιλικής οικογένειας. Ο μονάρχης μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο εκφραστής της θείας βούλησης, σύμφωνα με τη διαδικασία θεοποίησης του ηγεμόνος, που είχε πολλά ανάλογα στην ελληνιστική περίοδο, από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου και εξής. Βλ. CONSOLO LANGHER 2000.

32. SCHUBRING 1867.

33. IG XIV, 203.

34. BERNABÒ BREA 1956, 159.

35. VONDERSTEIN 2006, 155-156.

36. MANGANARO 1984-1995α· MANGANARO 1984-1995β.

37. LOMBARDO 2009, 19, 20, 22, 23.

38. Για μία δεύτερη κοπή που χρονολογείται αμέσως μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση βλ. MANGANARO 1969, 295· MANGANARO 1980, 420.

39. Στο αστικό λατομείο της «Intagliatella» υπάρχει λαξευμένο στον βράχο ένα μεγάλο (2,13 x 0,83 μ.) αναθηματικό ανάγλυφο, το οποίο θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως παράσταση σπονδής προς τιμήν του Ιέρωνος Β΄, για τον οποίο καθιερώθηκε λατρεία ως οικιστή. Βλ. SCIRPO 2010.

Συμπεράσματα

Εν αναμονή νέων αποκαλύψεων στο Acremonte, με βάση τα στοιχεία που υπό το φως της έρευνάς μας απέκτησαν διαφορετική χροιά, διαμορφώνεται εν τέλει μία σαφέστερη εικόνα της ιστορικής εξέλιξης των Ακρών, τα στάδια της οποίας, ως υποθέσεις εργασίας, συνοψίζονται ως εξής:

Από την επόμενη ημέρα της ιδρύσεως (664 π.Χ.), οι πρώτοι άποικοι αποφάσισαν να αφιερώσουν την ακρόπολη στη λατρεία των θεών, μεταξύ των οποίων είχε πρωταρχική θέση η Αφροδίτη, μάλλον στην κορινθιακή καταγωγής μορφή «εν όπλοις». Γύρω της συγκεντρώθηκαν οι άλλες θεότητες του πανθέου (Ήρα, Άρτεμις, Δήμητρα και Κόρα), αποτελώντας μια αρχική «αγορά των θεών».

Στην ελληνιστική εποχή, η θρησκευτική πολιτική του Ιέρωνος Β΄ βρήκε στις Άκρες την καλύτερη έκφρασή της. Ο ευεργετισμός του βασιλέως δώρισε σε λίγα χρόνια στη μικρή κοινότητα, με σκοπό τη γενική πολεοδομική ανανέωση, μία σειρά δημοσίων κτηρίων (θέατρο, βουλευτήριο, γυμνάσιο), και κατά συνέπεια της προσέδωσε λειτουργία πόλεως-κράτους. Στη συνέχεια, η ευγνώμων πόλη ίσως τον τιμήσε ως οικιστή της. Σε αυτόν οφειλόταν πάντως η δημιουργία της αγοράς στο κέντρο της πόλεως, για τη διαχείριση της οποίας ανατέθησαν δύο αγορανόμοι, όπως αναφέρεται στις επιγραφές. Τίποτα, εν τέλει, δεν μας απαγορεύει να πιστέψουμε ότι στην πολιτική του Ιέρωνος είχε πρωταγωνιστικό ρόλο η λατρεία του Διός, στον οποίον αφιερώθηκε τουλάχιστον ένας βωμός στην αγορά των Ακρών.

PAOLO DANIELE SCIRPO
pascirpo@arch.uoa.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ADAMESTEANU, D., 1964. Contribution of the Archaeological «Aerofototeca» of the Ministry of Education to the Solution of Problems of ancient Topography in Italy, στο *Tenth International Congress of Photogrammetry, Lisboa, 7-19/9/1964*, Lisbon, 1-76.
- ARIAS, P.E., 1935. Artemis Acrense, *RendLinc* VI, 11, 263-267.
- ARIAS, P.E., 1937. Daedalic Siciliae, *AnnPisa* II, VI, 1-2, 134-136.
- BELL, M., 1999. Centro e periferia nel regno siracusano di Ierone II, στο G. Vallet - E. Greco (επιμ.), *La colonisation Grecque en Méditerranée Occidentale. Actes de la rencontre scientifique en hommage à George Vallet, organisée par le Centre Jean Bérard, l'Ecole Française de Rome, l'Istituto Universitario Orientale et l'Università degli studi di Napoli «Federico II»*, Rome - Naples, 15-18/11/1995, Roma, 257-277.
- BERNABÒ BREA, L., 1956. *Akrai*, Catania.
- BERNABÒ BREA, L., 1986. *Il tempio di Afrodite ad Akrai*, Napoli: Ecole Française de Rome.
- COARELLI, F., 1984. s.v. Akrai, στο F. COARELLI - M. TORELLI, *Sicilia*, Roma-Bari.
- CONSOLO LANGHER, S.N., 2000. Religione e Regalità. Tra Grecia, Oriente e Sicilia: fondamenti ideologici e politici nel culto del sovrano ellenistico, στο P. ANELLO - G. MARTORANA - R. SAMMARTANO (επιμ.), *Ethne e religioni nella Sicilia antica. Atti del Convegno, Palermo, 6-7/12/2000 (Kokalos Suppl. XVIII)*, Roma, 329-342.
- DE SENSI SESTITO, G., 1977. *Gerone II. Un monarca ellenistico in Sicilia*, Palermo.
- DISTEFANO, S., 2006. *Le terracotte della collezione acrense del museo A. Salinas di Palermo: Contributo allo studio dei culti e delle istituzioni religiose di Akrai*, Catania.
- DISTEFANO, S., 2009. Jerone II, re degli Acrensi. Contributo alla storia di Akrai tra le due guerre puniche, *I cinquant'anni del Platone*, Canicattini Bagni, 214-261.
- DI VITA, A., 1956. La penetrazione siracusana nella Sicilia sud-orientale alla luce delle più recenti scoperte archeologiche, *Kokalos* II, 2, 177-205.
- FARNELL, L.R., 1896. *The Cults of the Greek States*, I, Oxford.

- FISCHER-HANSEN, T., 1996. The Earliest Town-Planning of the Western Greek Colonies, with Special Regard to Sicily, στο M.H. HANSEN (επιμ.), *Introduction to an Inventory of Poleis. Acts of the 3rd Symposium organized by Copenhagen Polis Centre, August 23-26, 1995 (HistFilMeddDanVidSelsk 74)*, Copenhagen, 317-373.
- GERMANÀ BOZZA, G. - P.D. SCIRPO, 2007, υπό έκδοση. Alcune osservazioni sulle relazioni politiche ed economiche tra Siracusa e l'Epiro durante il III secolo a.C., στο *Numismatic History and Economy in Epirus during antiquity. Acts of the First International Conference, Ioannina, 4-7/10/2007 (KERMA 3)*, Athens.
- GUZZETTA, G., 2002. s.v. Acrae, *BNP I*, c. 108.
- HANSEN, M.H. - T.H. NIELSEN, 2004 (επιμ.), *An Inventory of Archaic and Classical Poleis. An Investigation conducted by the Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation*, Oxford.
- HÜLSEN, CH., 1893. s.v. Akrai, *RE II*, c. 1192.
- JUDICA, G., 1819. *Le antichità di Acre scoperte, descritte ed illustrate dal Barone Gabriele Judica*, Messina.
- LOMBARDO, L., 1998. Gabriele Judica e gli scavi di Acre, *ArchStorSir III*, 12, 169-214.
- LOMBARDO, M., 2009. Da apoikiai a metropolis. Dal progetto al convegno, στο M. LOMBARDO - F. FRISONE (επιμ.), *Colonie di colonie. Le fondazioni sub-coloniali greche fra colonizzazione e colonialismo. Atti del Convegno, Lecce, 22-24/6/2006 (Collana del Dipartimento di Beni Culturali dell'Università del Salento 16)*, Galatina, 17-30.
- MANGANARO, G., 1969. La monetazione a Siracusa fra Canne e la vittoria di Marcello, *ArchStorSicOr* 65, 283-296.
- MANGANARO, G., 1980. La provincia romana, στο E. GABBA - G. VALLET (επιμ.), *La Sicilia antica*, II², Napoli, 411-461.
- MANGANARO, G., 1984-1995α. Le due edizioni di due iscrizioni connesse ad Akrai: I. L'oracolo di Maie per una carestia in territorio siracusano, *Studi Acrensi* 2, 33-49.
- MANGANARO, G., 1984-1995β. Le due edizioni di due iscrizioni connesse ad Akrai: II. Il culto di Tetralea e Maie ad Akrai nel II secolo a.C., *Studi Acrensi* 2, 51-68.
- MANGANARO, G., 1996-2004. Affitto di spazi pubblici nel contesto urbano di Akrai, *Studi Acrensi* 3, 1-16.
- MARTIN, R., 1951. *Recherches sur l'agora grecque. Études d'histoire et d'architecture urbaines (BEFAR CLXXIV)*, Paris.
- ORSI, P., 1897. Sculture greche del R. Museo Archeologico di Siracusa, *RendLinc V*, 6, 301-312.
- ORSI, P., 1920. Palazzolo Acreide (Akrae): rilievo apollineo, *NSc*, 7-9, 332-333.
- PACE, B., 1945, *Arte e civiltà della Sicilia antica*, III, Roma.
- PEDRUCCI, G., 2009. *Cibele, Frigia e la Sicilia*, Roma.
- PELAGATTI, P., 1966. Akrai (Palazzolo Acreide - Siracusa). Saggi di scavo nell'area urbana, *BdA V*, 51, 1-2.
- PICARD, CH., 1951. Les agoras de dieux en Grèce, *BSA* 46, 132-142.
- POLACCO, L., 1992. I trionfi dell'Amore nei misteri di Venere acrensi, *Num.AntCl* 21, 173-202.
- PUGLIESE CARRATELLI, G., 1951. Sul culto di Anna e delle Paides in Acre, *PP* 16, 68-75.
- PUGLIESE CARRATELLI, G., 1977. Tempio e culto nella Sicilia greca, στο *Il tempio greco in Sicilia. Architettura e culti. Atti della I Riunione scientifica della Scuola di perfezionamento in Archeologia Classica dell'Università di Catania, Siracusa, 24-27/11/1976 (CronCatania 16)*, 13-20.
- REICHERT SÜDBECK, P., 2000. *Kulte von Korinth und Syrakus. Vergleich zwischen einer Metropolis und ihrer Apoikia*, Dettelbach.
- SCHUBRING, J., 1867, Akrä-Palazzolo. Eine topographisch-archäologische Skizze, *JKPh*, Suppl. IV, VIII, 659-672.
- SCIRPO, P.D., 1996-2004. Bibliografia generale su Akrai: 1537-2002, *Studi Acrensi* 3, 213-295.
- SCIRPO, P.D., 2004. Un esempio sul rapporto delle sub-colonie siceliote con la metropolis: Syrakousai-Akrai, *Διαχρονία* 6, 23-32.
- SCIRPO, P.D., 2005. Sui culti delle sub-colonie arcaiche di Siracusa, στο P.D. Scirpo (επιμ.), *ΤΡΙΣΚΕΛΕΣ (Διαχρονία, Παράρτημα 1)*, Αθήνα, 49-58.
- SCIRPO, P.D., 2007, υπό έκδοση. Το εκτός τειχών ιερόν της Κυβέλης στις Άκρες (Σικελίας), στο *Πόλη και ύπαιθρος στη Μεσόγειο. Πρακτικά της Α' Επιστημονικής Συνάντησης Νέων Ερευνητών του περιοδικού Διαχρονία*, Αθήνα, 29-31/5/2007, in press.
- SCIRPO, P.D., 2005-2009, υπό έκδοση. Bibliografia generale su Akrai. Addenda e Corrigenda, *Studi Acrensi* 4.
- SCIRPO, P.D., 2010. The Founder-Cult of Hieron II at Akrai: The Rock-Relief from Intagliatella's Latomy, στο S.A. PAIPETIS - M. CECCARELLI (επιμ.), *The Genius of Archimedes - 23 Centuries of Influence on Mathematics, Science, and Engineering (History of Mechanism and Machine Science, 11)*, Dordrecht.
- SCIRPO, P.D., 2012, υπό έκδοση. Brevi note sul santuario rupestre di Kybele ad Akrai, *Quaderni del Mediterraneo* 15.

- SERRADIFALCO, D., 1840. *Le antichità della Sicilia esposte ed illustrate per Domenico Lo Faso Pietrasanta, duca di Serradifalco*, IV, Palermo.
- TUSA, V., 1958. s.v. Akrai, *EAA*, I, 46-48.
- VONDERSTEIN, M., 2006. *Der Zeuskult bei den Westgriechen (Palilia XVII)*, Wiesbaden.
- VOZA, G., 1971. Akrai, στο G. VOZA - P. PELAGATTI (επιμ.), *Un quinquennio di attività archeologica nella provincia di Siracusa*, Siracusa, 72-74.
- VOZA, G., 1973. Akrai, στο P. PELAGATTI - G. VOZA (επιμ.), *Archeologia nella Sicilia sud-orientale*, Napoli, 127-128.
- VOZA, G., 1976. s.v. Akrai, στο R. STILLWELL et al. (επιμ.), *The Princeton Encyclopedia of Classical Sites*, Princeton, 26-27.
- VOZA, G., 1980a. s.v. Akrai, στο E. GABBA - G. VALLET (επιμ.), *La Sicilia antica*, I³, Napoli, 497-507.
- VOZA, G., 1980b. Nuove ricerche a Siracusa, Akrai, Monte Casale ed Eoro, στο *Architettura ed Urbanistica nella Sicilia Greca Arcaica. Atti della III Riunione scientifica della Scuola di perfezionamento in Archeologia Classica dell'Università di Catania, Siracusa, 11-14/12/1980 (CronCatania 19)*, 69-71.
- VOZA, G., 1999. *Nel segno dell'antico. Archeologia nel territorio di Siracusa*, Palermo.
- VOZA, G. - M.T. LANZA, 1971-1994. s.v. Akrai, *EAA*, Suppl. I, 38-39.
- WALLENSTEN, J., 2003. *ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΑΝΕΘΗΚΕΝ ΑΡΞΑΣ. A Study of Dedications to Aphrodite from Greek Magistrates*, Lund.
- ZIEGLER, K., 1964. s.v. Akrai, *KP* I, c. 221.

SUMMARY

THE RELIGIOUS IDENTIFICATION OF THE AGORA OF AKRAI (SICILY)

To the west of modern small town of Palazzolo Acreide, on the top of a large hill overlooking the Hyblaean plateau and the Anapo's source, lies the archaeological site of Akrai, a sub-colony founded by Syracuse in 664/3 BC for military defence of the hinterland. The literary sources yield no further information on the history of the settlement after its founding.

Despite the lack of systematic and recent excavation on the Acremonte plateau, in this paper shall try to draw a diachronic profile of the agora, using the traces from the inscriptions (especially *IG* XIV, 217) and the topographical elements from public buildings (theatre, bouleuterion, etc.) with which Hieron II, following the Dinomenides' tradition, had adorned the small polis. He was responsible, in general, for the restructuring of the urban plan, making it more functional with a large paved plateia linking the two major urban gates (Syrakosia and Selinuntia).

The agora of Akrai was only identified in the 1990s, thanks to the aerial photographs taken by the then Superintendent of Antiquities of Syracuse, Giuseppe Voza. Unfortunately, no excavation followed the announcement of the discovery and the site awaits investigation.

Contrary to what was previously assumed, the agora was situated in the city centre, along the Plateia (that was found and partially unearthed in excavations conducted in the 1960s), and was surrounded by two stoai. The existence of the agora (at least in the Hellenistic period) is documented by three inscriptions (*IG* XIV, 209, 211, 212) in which there is reference to an institutional figure ("agoranomos"), and by one other inscription of sacred character (*IG* XIV, 203), a dedication to Zeus Agoraios (or Akraios).